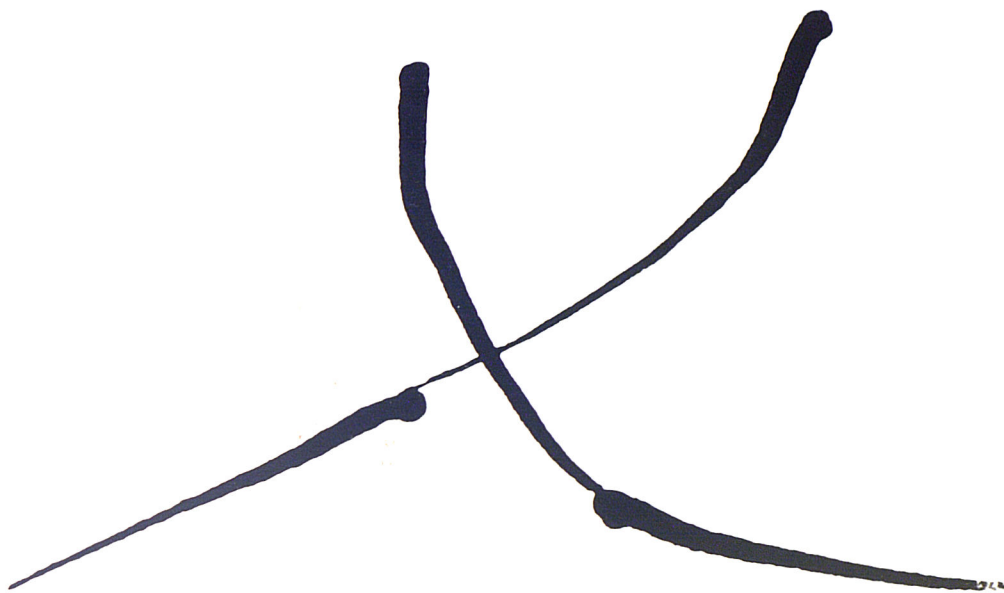

X Figura de l'Art de Ramon Llull, emprada en l'etapa de l'Art *abreujada d'atrotar veritat* i l'Art *demonstrativa*, que mostra dins un cercle vuit parelles de conceptes oposats, com predestinació/lliure arbitri, esser/no-esser o privació, perfecció/defecte, mèrit/culpa, i altres que varien d'una obra a l'altra. Aquesta figura, els conceptes de la qual tenen un lloc destacat en l'argumentació lul·liana d'aquesta etapa, desapareix de l'Art a partir de l'Art *inventiva* de 1290. (AB)

XACA, CAN Propietat rústica del terme de Santa Eugènia, situada entre Son Ferrando, ses Coves i Son Masca-ró. (M)

XAM Vegeu *Quetglas Ferrer, Pere*.

XALAMBRÍ DE MUNTANYA (*Prunella collaris*) Ocell passeriforme de la

↓ Xalambri

família dels prunèl·lids, de devers 18 cm de llargària. El cap i el pit són de color gris clar i té el coll blanc i tacat de negre, tret molt característic d'aquesta espècie. El dors és gris, amb clapes negres, i les parts inferiors, blanquinoses, amb taques de color canyella. És una espècie típica de muntanya i a Mallorca és migrant i hivernant. **Xalambri vulgar** (*Prunella modularis*) Ocell passeriforme, de la mateixa família que l'anterior. Fa devers 14 cm de llargària i té el plomatge no gaire vistós, terrós i tacat de negre al dors i gris al pit i a la major part del cap. El bec és fi i molt obscur. El mascle i la femella no presenten diferències. És un ocell esquiu, que generalment viu en solitari. Durant l'hivern, menja sobretot llavors i alguns insectes. És un hivernant freqüent a Mallorca, que prové del centre d'Europa. (JSA)

XALET, CAN Possessió del terme d'Alaró, situada al clot d'Almadrà,

↑ Can Xalet (Alaró)

entre Son Ordines i sa Casa d'Amunt. El 1997, tenia 120 quarterades, amb cases, tafona i molí de sang, a part de pinars i alzinars. Era dedicada a olivars, figuerals i conreu de cereals i tenia ramaderia ovina i porcina. ■ Propietat rústica del terme de Palma, situada entre can Peladí i es Pepinàs. (DF/M)

XALOC, NA Accident de la costa del terme de Capdepera, situat entre el cap des Freu i la penya Roja. ■ Al litoral del terme de Son Servera, entre el cap des Pinar i es Mal Lloc. (M)

XALOC MÚSICA Grup musical creat a Palma el 1992. Es dedica a la recerca de la música popular, en totes les seves modalitats, sobretot ball de bot, i a l'elaboració de temes propis.

↓ Xaloc Música

En són components Fèlix Foguer, Francesc Ropero, Antoni Planas, Bartomeu Calafell, Maria Pilar López i Marta Elka Calafell. Ha actuat arreu de Mallorca i a diversos indrets de la Península. Ha enregistrat els discs *Còdols blancs* (1992), *Xaloc música* (1993) i *Camins i rondalles* (1997).

XAMENA, JOAN MIGUEL (Palma ~1781 - Palma 1853) Eclesiàstic. Es va llicenciar en jurisprudència a la Universitat Literària de Mallorca. S'ordenà de prevere i va esser beneficiat de la Seu de Mallorca i rector de Santa Creu. El 1830, era vicerector de la Universitat Literària i, arran del seu tancament (1830), s'enfrontà amb el bisbe. Dirigi (1830-35) el Seminari Conciliar i publicà *Curso de historia y disciplina particular de la Iglesia en España* (1859). (PF)

XAMENA, SON Antic rafal del terme de Palma, situat entre els camins d'Inca i de Manacor. El 1608, pertanyia a Joan Vedell. El 1656, fou adquirit per l'apotecari Joan Cerdà Caçà, que l'amplià amb 9 quarterades de terres veïnes (1666-67). Era arrendat conjuntament amb el camp d'en Fuster i s'Hostal d'en Sitges i feia una renda anual de 194 lliures. Era situat entre els camins d'Inca i Manacor. El 1683, pertanyia a l'apotecari Rafel Cerdà, que l'havia heretat del seu pare, el també apotecari Joan Cerdà. Tenia dues cases i 11 quarterades de sementers. Era dedicat a figuerals,

ametlerars i cereals. Es conrava juntament amb el rafal de Son Bisbal (Palma) i feia una renda anual de 80 lliures, el fruit d'un ametler, el fruit d'una figuera roja, 3 almuds de tàperes verdes mitjanceres i 1 barcella d'ametles dolces crues. El 1725, era de l'apotecari Rafel Cerdà Sitjar. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. Tenia 11 quarterades de sementers i feia una renda anual de 65 lliures. (DF)

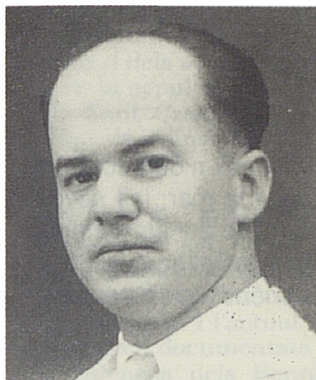

→ Pere Xamena Fiol

XAMENA FIOL, PERE (Felanitx 1918) Historiador. Estudià (1930-42) al Seminari Conciliar de Sant Pere i s'ordenà (1942) de prevere. Fou professor del Seminari (1945-62) i de l'Escola de Comerç (1957-62). Des de 1963, és director de la Fundació Cosme Bauzà, de Felanitx, de la qual ha organitzat el museu i la biblioteca. El 1963, fou nomenat arxiver municipal i cronista de Felanitx. Fruit d'aquesta tasca fou la publicació (1986) del *Catàleg de l'arxiu municipal de Felanitx*. De tota la seva producció, destaca la *Història de Mallorca* (1978) —que ha esdevengut el manual d'història d'ús més corrent—; *Anys enrera* (1963-83) i *Rincones de nuestra historia* (1964-85), publicats en diversos volums; *Història de Felanitx*, en col·laboració amb Ramon Rosselló (1975-76); *Resum d'història de Mallorca* (1977); *Religioses Trinitàries de Mallorca* (1980); *Els carrers de Felanitx* (1983); *Història de l'Església a Mallorca* (1986), amb Francesc Riera; *Felanitx mot a mot* (1991), i *Els malnoms de Felanitx* (1995). És col·laborador del setmanari *Felanitx* i de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. El 1967, l'Ajuntament de Felanitx li concedí la medalla de la ciutat i, el 1990, la Fundació Jaume I, de Barcelona, li atorgà el premi d'Actuació Cívica Catalana.

XAMENA SASTRE, JOAN (Porres 1904 - Lluçmajor 1964) Músic compositor. Devers 1920, fixà la residència a Lluçmajor. Ingressà a la banda de música La Força i, mentre feia el

← Joan Xamena Sastre

servei militar a Tetuan, dirigí la Rondalla del Regiment. Actuà amb l'orquestra del Nuevo Cinema, de Llucmajor, a les funcions de cinema mut. A part, fundà i dirigí l'orquestra de Llucmajor (1931), la Marvel (1933), la comicotaurina El Torbellino (1934) i la banda municipal de Campos. En començar la Guerra Civil, fou director de la Banda de Milícies de Palma. És autor de diversos pasdobles i de les peces de ball *Palma encantada*, *Tus ojos i Una promesa*. A més, compongué la sarsuela *La Parsimonia* i musicà obres de Lluís Estelrich Perelló i *Sol ixent* de Maria A Salvà. Col·laborà a les revistes *Semana* i *Cort*. L'Ajuntament de Llucmajor li dedicà un carrer. (BF/CM)

XAMMAR, FRANCESC (Catalunya s XVI) Jurista. Membre d'una dinastia de juristes catalans, fou el primer regent de la Reial Audiència de Mallorca. El 1560, Felip II el nomenà assessor del lloctinent general de Mallorca, però no exercí el càrrec fins al 1561, després d'haver estat jutge de Cort de l'Audiència de Catalunya. Designat regent de l'Audiència, ocupà aquest càrrec fins l'abril de 1574, any en què deixà l'illa. Durant la seva absència, firmà com a viceregent l'oïdor Hug de Berard. Fou substituït el 1575 per Bernat Joan Pol. (JJ)

XAMPINYÓ Bolet del gènere *Agaricus*. Es caracteritza perquè té anell, làmines de color marró fosc —en el cas dels exemplars adults— i és desproveït de volva. Majoritàriament són comestibles i només són rebutjables els exemplars la carn dels quals, si es talla, torna de color groc i desprèn una olor desagradable. A Mallorca, se'n troben d'aproximadament vint-i-cinc tipus diferents i els més corrents són: *Agaricus bitorquis*, *A. campestris*, *A. devoniensis*, *A. essetei*, *A. lanipes*, *A. maleolens*, *A. porphyizon*, *A. spissi-*

↑ Xampinyó

caulis, *A. subperonatus*, *A. silvaticus*, *A. silvicola* i *A. xanthoderma*. El més corrent és l'*Agaricus bisporus* que no es troba en estat silvestre a Mallorca, tot i que se'n solen cultivar. (CC)

Begura, es Camps i es Sequers, a Fornalutx; els de can Riudavets i sa Tintorrera, a sa Figuera, i l'hort de s'Alberada i sa vinya des Masroigs. (DF)

XANDRE, CAN Antic rafal del terme de Fornalutx. El 1731, pertanyia a Joan-Baptista Busquets —Xandre—. Tenia les cases davant l'església del nucli de Fornalutx. N'eren pertinences la muntanya dita sa Costera i els olivars denominats sa Costa, sa

XANET, CAN Antic rafal del terme d'Alcúdia. El 1769, pertanyia a l'honor Francesc Bennàsser Ferrer. Confrontava amb Vertaient i el camí de Pollença. Tenia cases i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. El 1787, era del senyor Joan Bennàsser. El 1897, pertanyia a Miquel Costa. Hi havia jaci-

↓ Can Xanet (Alcúdia)

ments prehistòrics i deixes de l'època romana. (DF)

XANTIS, CAN Propietat rústica del terme de Consell, situada entre el molí d'Enmig i can Noi. (M)

XAP, ES Accident de la costa del terme de Lluçmajor, situat entre el cap de Regana i s'Esperó.

XAPALLÍ, SON Antic rafal del terme de Valldemossa. El 1655, pertanyia al vidrier Bartomeu Calafat i era també denominat Son Calafat. Confrontava amb Son Brondo, Son Salvat, el bosc de sa Comuna, sa Vinyassa, el bosc dels Cartoixos, Son Viscó i el torrent Reial. Tenia cases i era dedicat a olivars. Hi havia un molí d'aigua fariner. Els Calafat tenien la casa pairal, amb un forn de vidre, a la travessa del Forn de na Móra, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. (DF)

XAPALLÍ, FRANCESC (La Pineda, Catalunya s XVII - Palma abans de 1656) Patró. El 1639, es casà amb Catalina Gandolfo, filla del mestre d'aixa Bernat Gandolfo, de Barcelona, qui li aportà un dot de 700 lliures catalanes. Fixà la residència al barri de Santa Creu de Palma i, durant la Guerra dels Segadors, comandà nombroses embarcacions corsàries contra les naus franceses i les dels catalans rebels. El 1646, fou tinent de la sagetia corsària «Nostra Senyora de Llorito, Sant Joan Baptista i les Ànimes del Purgatori». El 1647, comandà la fragata corsària «Sant Salvador i Sant Joan Baptista» i capturà la sagetia «Nostra Senyora de la Caritat i Sant Bonaventura». El 1648, fou patró d'una embarcació de cors i, a la costa del sud de França, capturà el llondro «Sant Elm» i la tartana «Nostra Senyora de Montserrat». El 1649, sortí de Palma, en acció de cors, comandant la sagetia «Nostra Senyora de Montserrat, Sant Antoni de Pàdua i les Ànimes del Purgatori» i, a les costes del sud de França, capturà la sagetia «Sant Antoni i Santa Anna». El mateix any, en acció de cors prop del cap de Leucata, s'apoderà del llondro «Nostra Senyora del Roser i Sant Antoni de Pàdua», del patró Joan Binatges, d'Arenys de Mar. En aquesta embarcació —que portà a Palma— féu presoners tres importants mercaders de Marsella. El 1651, en acció corsària, capturà una nau francesa, que fou obligat a restituir per ordre del rei Felip IV. La seva filla,

LES GESTES DEL CAPITÀ VALENTÓ

El capità Francesc Torres Valentó, mallorquí de nació, és un dels corsaris més coratjosos que en aquests temps han travessat la mar; les seves operacions i les seves prodigioses gestes han fet tanta de por als corsaris d'Algèria, Tetuan i d'altres indrets que el temen com si fos el ganivet de la mort i ningú no s'atreveix a combatre'l, perquè l'experiència els ha ensenyat que sempre en surten malparats.

Quan el duc de Veragua era capità general de l'Armada Reial d'Espanya, aquest capità duqué a terme a la mar de Cadis, Màlaga, l'estret de Gibraltar i totes les seves costes, grans gestes contra els moros: els perseguia tant pertot arreu que els desbaratava la majoria dels designis, els capturava i els derrotava cada dia, i els tenia tan a retxa que molts o no s'atrevien a sortir dels ports o anaven sempre fugint del capità Valentó.

Anònim, *El Capitán Francisco Torres*. Madrid, 1679

Traducció: GEM

Catalina Xapallí, es casà amb el capità de mar Francesc Servera. (DF)

XAPARRA TORRES, FRANCESC —VALENTÓ— (Palma s XVII - 1681) Capità. És documentat també amb els noms de Francesc Torres —Valentó— i Francisco de Torres —Valentón—. La grafia del seu llinatge —o malnom— és incerta i apareix amb les formes Xaparra, Xapera, Xapela i d'altres. Comandà nombroses embarcacions de transport, amb les quals féu viatges comercials entre les illes Balears i les costes d'Espanya, França i Itàlia. Fou patró de cors contra les naus de França i féu incursions per les costes del Magrib. El 1676, capturà el navili anglès «Kent». El 1679, sortí en cors, des de Palma, comandant una sagetia amb 150 tripulants, acompanyada per la sagetia corsària «Sant Pere». Davant Cartagena, abordà una embarcació corsària islàmica i, en el combat, moriren 30 musulmans. La portà a Malta i, a la tornada, capturà un altra sagetia islàmica i la duqué a Mallorca. Sortí novament en cors i, a la desembocadura del riu Tetuan (Marroc), s'apoderà d'una fragata lleugera, tripulada per 26 corsaris musulmans, que portà també a Mallorca. Amb el patró Joan Estada, en una altra acció de cors, capturà un pinc carregat de teles, que duqué a Palma. Aquestes accions corsàries de 1679 foren lloades en una *Relación* de les seves gestes de capità corsari, redactada per un autor desco-

negut i publicada a Madrid el mateix any, que fou reeditada (1953) per Joan Llabrés Bernal amb el títol *El corsario mallorquí Francisco de Torres*. Alternà les seves activitats corsàries amb operacions comercials marítimes. Noliejà els viatges mercantils, de Palma a Barcelona, dels bergantins comandats pels patrons Jeroni Cirer i Antoni Grasola (1679) i el del bergantí «Sant Antoni de Pàdua i les Ànimes del Purgatori» (1680), comandat pel patró Antoni Calafell, de Palma a Cadis. Cooperà sovint amb el capità Bernat Calafat. Fou, així mateix, creditor del mercader Esteve Conrado i del senyor Francesc Trullol, governador d'Eivissa. Tenia la casa pairal al barri de Santa Creu (Palma), amb un magatzem destinat a equipar embarcacions corsàries, on hi havia canons, escopetes, bales de canó i medecines. L'inventari i l'encant dels seus béns, elaborats (1681) pels notaris Joan Baptista Llorenç i Joan Baptista Móra, són de gran interès per a l'estudi del corsarisme a Mallorca. Es casà amb Catalina Calafat, filla del patró Miquel Calafat, i posteriorment amb Elionor Florit Santandreu, filla del notari Joan Florit. Del seu matrimoni amb Catalina Calafat va néixer el patró **Francesc Xaparra Calafat** (Palma s XVII - fora de Mallorca 1692), que en fou l'hereu propietari. Es casà amb Júlia Barceló, de la família Barceló del barri de Santa Creu —de patrons i capitans de transport i de cors—. Tenia la casa pairal al carrer de Sant Llorenç i una algorfa al carrer que anava de la

drassana al puig de Sant Pere. El notari Mateu Oliver elaborà (1692) l'inventari dels seus béns. Els Xaparra tenien la sepultura familiar a la capella del Sant Crist, a l'església de Santa Creu, de Palma. (DF)

XAPETA, MOLÍ D'EN Moli del terme de Búger, situat en el torrent de Massanella. Per extensió, s'ha designat amb el mateix nom un antic rasfal que hi havia i l'actual torrentera, que apareixen documentats el 1635, com a pertinences dels Bennàsser —Xapeta— de Campanet. En el s XVIII, passaren als Bisquerra —Cusseta—. Als voltants hi ha les terres dites es Campanet. (DF)

XAPETA, SON Antiga possessió del terme de Campanet, situada entre Son Bordoï, Son Massanet, ses Rotes i Son Alemany. Documentada el s XVI, va pertànyer als Bennàsser —Xapeta— (s XVI-XIX). Els costers eren dedicats a garroverars, figuerals i vinyes, mentre les terres baixes des Pouàs produïen cereals i lleguminoses. Les cases, amb celler (s XVI), eren voltades d'un jardí amb nesplers i figueres i ara es troben integrades en el carrer de Son Massanet. El 1655, tenia les pertinences del Clos d'en Buades, Son Melià, es Garroverar (15 quarterades), sa Punta i es Pouàs, sa Vinya Vella, es Campassos (12 quarterades) i el rasfal de Son Borràs (20 quarterades). A mitjan s XVII, alguns membres de la família Bennàsser —Xapeta— participaren activament en les lluites del bandolerisme senyorial i sofriren dures condemes de presó i desterrament, fet que generà un fort daltabaix econòmic al nucli familiar. Per afrontar els deutes, la possessió fou objecte de vendes i establiments a la segona meitat del s XVII i entrà en una decadència irreversible. El 1694, pertanyia a Miquel Bennàsser, absent del Regne. El 1705, la possessió fou adjudicada a Nadal Bennàsser, el qual, com que estava carregada de crèdits, en cedí finalment (1711) les cases i part de les terres a Nadal Garau —Sabater—. El 1725, la major part de la possessió era establida. Després, fou de nou dividida i, finalment, totalment establida els s XVIII-XIX. El 1997, designava els terrenys situats entre Son Bordoï, sa Teulera i Can Picolins. (DF)

XARA Antiga alqueria islàmica del terme d'Alcúdia. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). Tenia 240 quarterades. Era denominada també Axara i Taxara. El 1997, feia referència als terrenys si-

↑ Porta de Xara (Alcúdia)

tuats entre can Sureda, ses Tanquetes i sa Maiola. D'altra banda, donà nom a la porta de Xara, de les murades d'Alcúdia. (DF)

XARA (*Setaria verticillata*) Planta herbàcia de la família de les poàcies. Fa de 10 a 100 cm i té les fulles (5-30 cm) linears, amb l'anvers aspre. La panícula (2-12 cm) és cilíndrica i fina, interrompuda sovint a la base i amb eix denticulat. La glumel·la inferior té la flor fèrtil, finament rugosa. Presenta espigues molt petites, amb una aresta barbada cap avall i, per tant, la panícula és molt rasposa i aferradissa. Floreix de juny a octubre i es fa a camps de conreu, voreres de camí i horts. (GA)

XARA, PORTA DE Accés situat a la part est de les murades de la ciutat d'Alcúdia, des d'on partia el camí que anava al port d'Alcúdia. Fou construït el s XVII. La seva estructura s'organitza en tres cossos, un de central, amb la zona d'ingrés en arc de mig punt dovel·lat, i dues torres laterals més altes, amb coronament emmerletat.

XARAFI Antiga alqueria islàmica coneguda també amb el nom de Xafari. Era situada a terres de Canarossa, dins l'actual terme municipal de Santa Eugènia. El 1297, Xarafi limitava amb les alqueries de Gilabert de Cruïlles (ses Alqueries), la de Santa Eugènia i la dita les Coves i amb el camí públic. (MaM)

XARAGALL, ES Antiga propietat

rústica del terme de Sóller, situada a la falda des Cornadors. El 1736, pertanyia a Joan Sastre, doctor en drets. Era situada al lloc dels Abats i es conrava conjuntament amb l'hort de can Barriguet (Biniaraix). Tenia cases i era dedicada a olivars. Ambdues propietats feien una renda anual de 34 lliures, 9 almuds d'olives verdes i 9 d'olives cendroses. L'arrendatari hi havia de sembrar, cada any, dos morers, quatre limoneres i dues tapereres. (DF)

XARAGALLS, ES Terrenys del terme de Pollença, a la possessió de Miner, entre la barrera de Lluc, el puig de Ca de Miner, la coma Herba i el Gravet. (M)

XAROP, MOLÍ D'EN Moli de vent,

↓ Molí d'en Xarop (Ariany) (AAAMM)

xarpa, can

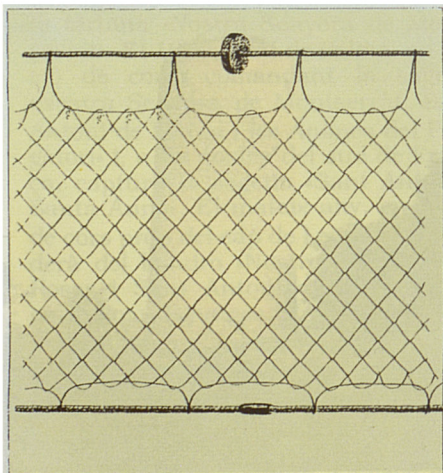
fariner, del terme d'Ariany, situat al camí de Calderitx. Té la torre sencera, de pedra vista. Tenia un envelador bastit sobre bigues de fusta, actualment en ruïnes, i un habitatge de marès. Deixà de funcionar el decenni de 1920. És conegut també com a molí d'en Comunes. (BRa)

XARPA, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Silis i can Frissa. (M)

XARXA PRIMA Ormeig de pesca. És constituït per un teixit de fils nuats que formen una retícula quadrada o romboïdal anomenada malla. Té suros a la relinga superior i ploms a la inferior. La malla és de fil prim i normalment fa de 2 a 3 cm, de manera que el peix, en ficar-hi el cap, queda agafat per les ganyes. A les Balears, s'usa principalment per a la captura del gerret i del moll, per la qual cosa també es anomenat 'xarxa mollera'. Sol utilitzar-se prop de la costa, fondejat amb un pedral a cada extrem, que acaba amb una boia i es deixa així tota la nit. De vegades es cala formant una línia recta, però en altres casos es fondeja fent essés. (MM)

XÀTXERO BLANC (*Motacilla alba*) Ocell passeriforme, de la família dels motacíl·lids. Té una mida semblant al teulader, amb el bec fi i la coa molt llarga. El plomatge és blanc i negre a les ales i al cap i gris a l'esquena, la coa té les dues plomes exteriors blanques. Camina sense botar i sacseja continuament la coa amunt i avall. Segons creences populars de la pagesia, aquest sacsejament li serveix per comprovar que un cuc no és l'esquer d'un garbelllet. Té el vol ondulat i menja in-

↓ Xarxa prima

↑ Xàtxero blanc (*Motacilla alba*)

↑ Xàtxero cendrós (*Motacilla cinerea*)

sectes i invertebrats petits. A Mallorca, és un hivernant molt freqüent, que es pot veure als conreus i als camps oberts. És un ocell típic dels paisatges habitats per humans. Sol veure's sovint a les ciutats, on n'arriba un gran nombre, l'horabaixa, per colgar-se als arbres dels jardins i dels carrers. **Xàtxero cendrós** (*Motacilla cinerea*) Ocell de la mateixa família que l'anterior. Té la mida i la forma molt semblant al xàtxero blanc, però la coa és més llarga. El plomatge és gris a les parts superiors i groc a les inferiors. Té el cap gris i negre, amb la franja ocular i la bigotera blanques. És un hivernant, però a Mallorca no abunda tant com el xàtxero blanc. Habita prop dels torrents i de les sèquies i dels hàbitats propers a l'aigua. Caça insectes mentre vola i sovint en captura d'aquàtics, sempre sense capbussar-se i fiant només les potes dins l'aigua. És més esquiu que els altres xàtxeros i se'n veuen generalment en solitari o en parella. Cria a tot el sud i el centre d'Europa i passa l'hivern al nord d'Àfrica i al sud d'Europa. **Xàtxero groc** (*Motacilla flava*) Ocell de la mateixa família que els anteriors. Té la mida i la forma semblant al xàtxero blanc, però el plomatge és groc a les parts inferiors i verd terrós a les superiors. La raça que es troba a les Balears té el cap negre, amb una franja longitudinal blanca, a l'altura dels ulls. Els colors del mascle són més vius que els de la femella. Es reproduïx a Mallorca, on ocupa els hàbitats oberts, pròxims a les zones humides. És un ocell molt actiu i menja insectes, que sovint cap-

tura mentre vola. De vegades, roman prop del bestiar per caçar els insectes que hi ha al voltant. El seu cant no és gaire variat i consisteix en un petit repertori, que repeteix amb insistència des d'un punt elevat. Cria a terra, a llocs d'abundant herbei situats prop de l'aigua. Pon cinc o sis ous i pot fer dues postes a l'any. Cria per tot Europa, però a cada regió hi ha diferents subespècies o races, que es distingeixen pel color i pel dibuix del plomatge del cap. Passa l'hivern a l'Àfrica tropical. (JSA)

↓ Xàtxero groc (*Motacilla flava*)

↑ Xeixa (*Triticum aestivum*)

XAVARÍ, SON Possessió del terme de Campos, situada entre can Pieres, can Ribes i can Massà. (M)

XEIXA (*Triticum aestivum*) Planta herbàcia anual o biennal, de la família de les poàcies. Presenta tiges (0,4-1,5 m) buides i de paret prima. Té les fulles planes, aspres i pubescents de joves i amb aurícules robustes a la tija. L'espiga fa de 4 a 18 cm, sense comptar les arestes (fins a 16 cm), de secció quadrangular. Té lligules d'1 mm de llargària i glumes en forma de carena a la meitat superior. És el tipus de blat més preat a les illes Balears. (GA)

XELIU, SON Possessió del terme de Sóller, situada entre el pla d'en Bielea i el camp de s'Oca. (M)

XELSKA, CLUB ESPORTIU Club de gimnàstica femenina fundat (1983)

↓ Club Esportiu Xelska

↑ Can Xemeneia (Puigpunyent)

a Palma per Praxedis Rosselló. Ha aconseguit (des de 1994) el títol de campió de Balears de Clubs i el 1996, obtengué la medalla de bronze en el campionat d'Espanya. Algunes de les gimnastes han aconseguit la medalla d'or en campionats d'Espanya en diverses categories. N'han estat presidents Miquel Rosselló Oliver (1983-92) i Miquel Cifre Bordoy (des de 1992).

XEMA, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Manacor situat a

↓ Molí d'en Xema (Manacor) (AAAMM)

la prolongació del carrer des Barracar. Té la base-habitatge amb planta baixa i planta noble amb una façana de marès, de bella factura. La torre és alta i ben conservada. El 1769, era propietat de la família Sales —Xema—. El conjunt va esser reformat (1870) i restaurat (1986). (BRa)

XEMENEIA, CAN Propietat rústica del terme de Santa Maria del Camí, situada entre sa Vileta i Son Penjoll. ■ Al terme de Puigpunyent. Es

↑ Colla de xeremiers de Sóller (Pere Magraner i Gabriel Vila)

troba entre Son Noguera, sa Barrera d'en Marió i cas Mestre. (M)

XEMENEIA, LA Terrenys del terme de Pollença, estesos entre Morell, Marina i can Lleida. (M)

XEREMIA Instrument musical de vent, conegut també amb el nom de **cornamusa** o **sac de gemecs**. Consta de diferents parts: el **sarró** o **odre** és un sac preferentment de pell de cabra, que constitueix el dipòsit d'aire i que fa que l'instrument soni continuament; és cobert d'un vestit generalment amb borles, que sol ésser de cretona, de llista o de roba de llengües; el **bufador** és un tubet de fusta, a través del qual el sonador omple d'aire el sarró, que té una llengüeta en el cap perquè l'aire no torni enrere; el **grall** és una mena de flabiol de nou forats que permet fer la melodia; el **braguer** o la **nou** és un rotle de fusta gruixada, aplicat al sarró, del qual surten tres trompes o bordons: una de llarga (campana) i dues de curtes (fillols). En relació als orígens, potser es tracta d'una herència àrab, tenint en compte que en els s. XI i XII fou un instrument molt habitual a Mallorca. Sembla que sorgí alguns milers d'anys abans de Crist al Pròxim Orient i després s'escampà per tota la conca mediterrània. A Mallorca, l'existència de topònims, figures antigues de Nadal i gloses populars que fan referència a l'instrument palesen el seu arrela-

ment des d'èpoques ben antigues dins la societat illenca. Tot i això, no és un instrument exclusiu de Mallorca, sinó que n'hi ha variants per tot Europa. En algun moment de la seva evolució, probablement a l'edat mitjana, s'uní al flabiol i al tamborí i es constituïren així les primeres colles de xeremiers, formades per dos músics, un que sona les xeremies i l'altre el flabiol i el tamborí. Aquesta associació es mantingué a Mallorca fins a la meitat del s. XX, en què decaigué. Després d'un període en què la xeremia semblava destinada a desaparèixer, a partir dels anys 80 es dinamitzà i en continuà el procés evolutiu, amb la introducció de l'afinació temprada i el perfeccionament dels instruments. A part, també s'han començat a fer publicacions sobre el tema, s'han enregistrat tonades, se n'ha recuperat l'art de la construcció i s'organitzen trobades de xeremiers. Tradicionalment, aquest instrument és usat per acompanyar balls i danses ancestrals, com els cossiers.

XEREMIERS DE SA CALATRAVA Grup musical popular fundat a Palma el 1977 per Josep Antoni Rubio i Josep Rotger. Ha actuat a diversos llocs d'Europa i ha participat en festivals de música tradicional. Ha pres part en l'enregistrament de diversos discs i, en solitari, ha editat *Xeremiers de sa Calatrava* (1988), *Tradicionarius* (1991), *Le printemps de la Cornamuse* (1991), *Treball sobre els cossiers de Montuiri* (1992) i *Tarragona, les festes de Santa Tecla* (1993). Fa part dels

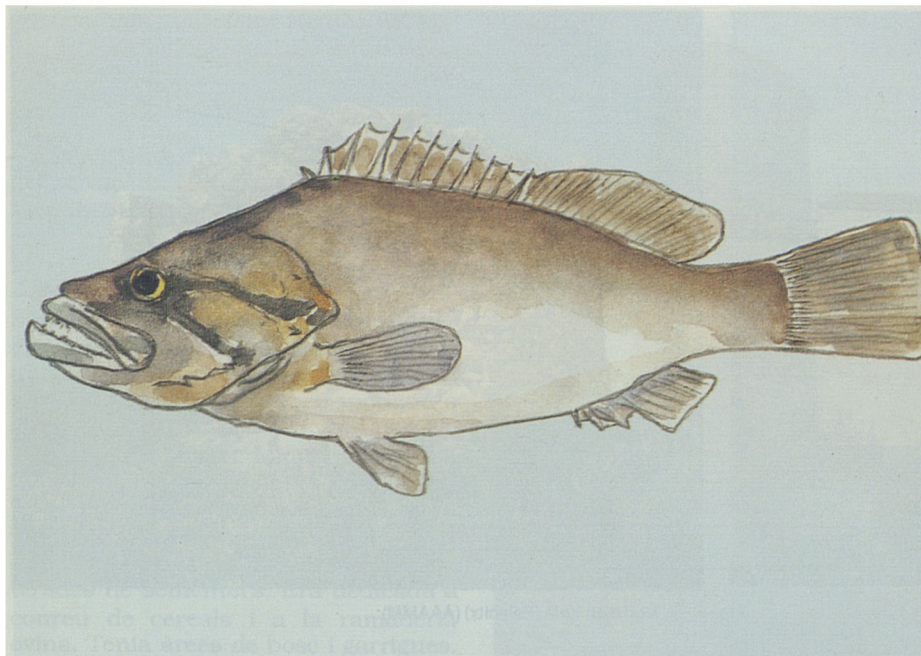
↑ Xeremiers de sa Calatrava

músics dels cossiers de Montuiri, Alaró, dels cavallets de Pollença i d'una de les danses de Santa Tecla (Tarragona), entre d'altres.

XERIQUET, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor. Era situat a la cantonada del carrer de Campos i l'avinguda del Cavaller Ramon de Santmartí. El 1643, era propietat de Miquel Vidal —Xeriquet—, de qui prengué nom, i era valorat en 350 lliures. Tenia una base rectangular de tres naus amb voltes, amb torre i una planta. Va ésser enderrocat el 1972. ■ Antic molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor. Era situat al carrer de Ciutat, on el 1997 hi ha el Grup Escolar. ■ Antic molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor. Era situat al carrer del Monestir. Va ésser enderrocat arran de la urbanització de la zona. (BRa)

XERNA (*Epinephelus caninus*, Valenciennes 1843) Peix de la família dels serrànids. És de cos gruixat, ovalat i allargat. El cap, que és gros i cònic, representa aproximadament una tercera part de la longitud total del cos. A la part posterior de l'opercle, té tres espines molt característiques. Els ulls són grossos i la boca, molt ampla, amb el maxil·lar recobert interiorment d'escates molt fines. Té una única aleta dorsal, més baixa i més llarga que la de l'anfós. En els exemplars joves, l'aleta caudal té la vora truncada, mentre que en els adults és

↑ Xerna (*Epinephelus caninus*)

lleugerament còncava. És de color gris violaci, més clar a la regió ventral i més obscur al dors. De vegades, les aletes són envoltades d'una franja més clara. La seva talla màxima arriba als 157 cm, tot i que normalment fa entre 30 i 100 cm. Geogràficament, es distribueix a la Mediterrània occidental —nord d'Àfrica i part d'Itàlia i de Grècia— i a l'Atlàntic oriental —des de Portugal fins al Senegal—. Viu al fons, damunt sediments de terregall i de fang, a profunditats variables entre 100 i 200 m, tot i que pot trobar-se entre 30 i 400 m. Els exemplars joves s'aproximen a la costa i els adults habiten a més profunditat. És un depredador voraç, sobretot de peixos i de cefalòpodes. És hermafrodita i la posta té lloc durant la primavera i l'estiu. Es pesca amb palangres i, esportivament, amb volantí. No és una espècie habitual al mercat i no figura en les estadístiques. No és apte per viure als aquaris i, gastronòmicament, admet les mateixes preparacions culinàries que l'anfós, sense tenir la seva qualitat. (MM)

XERRIM, EN Publicació setmanal editada a Sòller entre el 5 de gener de 1917 i el 25 d'octubre de 1919. Era de contingut divers (costums, esports, política i societat). Es caracteritzava perquè tenia un to satíric. Tenia nombrosos col·laboradors als pobles, que signaven generalment amb pseudònim. Utilitzà el català col·loquial de Mallorca com a llengua principal, encara que publicava també articles en castellà. Sofrí una interrupció entre

gener i juny de 1918, per problemes econòmics. Apareixia els dissabtes. En fou director Urbà Rosselló i s'editava a la impremta Calatayud, de Sòller.

XERUBÍ, SON Possessió del terme de Son Servera, situada entre Son Gener i Son Pentinat. El 1753, pertanyia a l'honor Antoni Nebot. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada a olivars i a conreu de cereals. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una propietat mitjana, que pertanyia al

↓ En Xerrim

↑ Son Xerubí (Son Servera)

doctor Nebot, de Son Servera. El 1818, era de Joan Nebot Garcies. El 1853, pertanyia a Pere Nebot Bennàsser i feia una renda anual de 12.503 reials. El 1864, pertanyia a Salvador Nebot Bennàsser i tenia 142 quarterades. El 1953, era de Joan Nebot Llteres i tenia 101 quarterades. (DF)

XESQUET, CAN Casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat al número 6 del carrer d'en Dureta, d'Inca. L'edifici té l'origen en el s XVI,

↓ Can Xesquet (Inca)

↑ Molí d'en Xesquet (Lluçmajor) (AAAMM)

↑ Molí d'en Xeta (Felanitx) (AAAMM)

encara que són importants els elements constructius dels s XVII i XVIII i les reformes posteriors. És de dues plantes, amb les obertures repartides simètricament a la façana, exempta de decoració. En el centre de la planta baixa hi ha el portal d'ingrés, d'arc de mig punt, amb brancals de pedra i dovelles de marès. Les tres finestres del pis tenen l'ampit, els brancals i la llinda de pedra amb acabament conopial en el centre. A l'interior, hi ha dues pilastres amb motlures a manera de capitells, que sostenen un gran arc carpanell, que divideix els dos aiguavessos de la coberta de l'edifici.

XESQUET, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Lluçmajor, situat al carrer Major. Té la base rectangular, d'una sola planta i tres voltes. El conjunt ha entrat en un procés de deteriorament sistemàtic. És conegut també per molí d'en Contestí. (BRa)

XET, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Felanitx, situat a cas Concos des Cavaller. Té la base quadrada i una torre d'11 metres d'alçada, de tres sostres. Hi ha dos accessos a l'envelador, un a l'interior de la torre i un d'exterior de 22 graons de marès. Fa part d'un conjunt de tres molins i es troba en bon estat de conservació. (BRa)

XETA, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme de Felanitx, situat en el puig des Call. Se'n conserva

únicament una part de la torre, amb el portal d'entrada. Feia part d'un grup de quatre molins. (BRa)

XEVERÍ, SON Antiga possessió del terme de Campos. El 1639, pertanyia a Bartomeu Mas. Tenia cases i molí de sang. Hi havia 33 quarterades de sementers. Era dedicada a figuerals, vinya i a conreu de cereals, amb nombrós aviram. (DF)

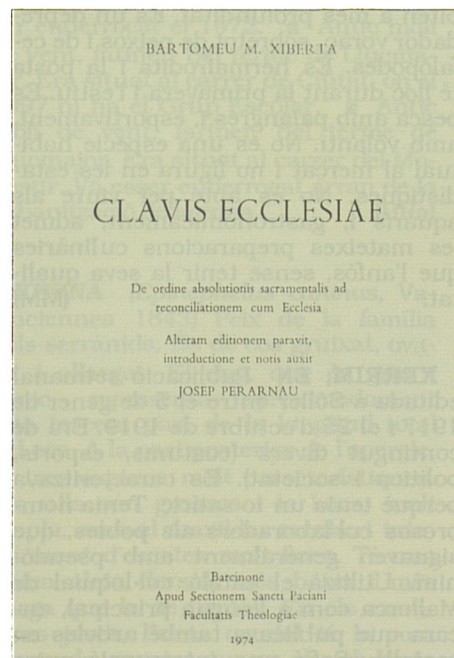
XIBERTA ROQUETA, BARTOMEU (Santa Coloma de Farners, Ca-

↓ Molí d'en Xet (Felanitx) (AAAMM)

talunya 1897 - Terrassa, Catalunya i 1967) Teòleg i lul·lista. Professà a l'orde carmelità. Estudià teologia a Roma, on es doctorà (1922) amb la tesi *Clavis Ecclesiae*. El 1932, participà en la *Miscel·lània Lul·liana*, promoguda i dirigida per fra Martí de Barcelona amb motiu del setè centenari del naixement de Ramon Llull, amb l'estudi i edició de *Dos opuscles llatins inèdits de Ramon Llull: "De maiori agentia Dei" i "De aequalitate potentiarum animae in beatitudine"*. Ingressà (1936) a l'associació Escola Lliure de Lul·lisme. Publicà articles a *Studia Monographica et Recensiones*. (ST)

↓ Obra de Bartomeu Xiberta

XIC, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre ca sa Por i can Fideu. (M)

XICAMUDA, NA Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Clot Milà i cas Capeller. (M)

XICLATI Possessió del terme de Son Servera, situada entre Son Cardaix i sa Jordana. Fou l'alqueria islàmica Alxicerati, de quatre jовades. En el repartiment (1232) correspongué a Bernat de Pavia. El 1703, feia part de l'heretat del senyor Miquel Sanglada, donzell, i fou valorada en 4.785 lliures. El 1730, pertanyia al senyor Nicolau de Berga i Santacília, cavaller de l'orde de Sant Jaume. Tenia cases i 60 quarterades de sementers. Era dedicada a conreu de cereals i a la ramaderia ovina. Tenia àrees de bosc i garrigues. N'eren pertinença les rotes de Binimament. Hi havia una guarda de 200 ovelles. Feia una renda anual de 260 lliures, dos capons, un moltó, dos anyells i 1 quintar de formatge. El 1747, pertanyia al senyor Gabriel de Berga i Safortesa. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada a la producció de cereals. Hi havia nombroses mates llentrisqueres. Tenia una guarda de 200 ovelles. Feia una renda anual de 140 lliures, 45 quarteres de blat, 7 quarteres i mitja d'ordi i 7 quarteres i 3 barcelles de civada. El 1818, era del senyor Tomàs Safortesa. El 1864, era del senyor Josep Quint-Safortesa Togores i

↓ Xiclati (Son Servera)

↑ Molí de can Xico (Sencelles) (AAAMM)

tenia 358 quarterades. Els s XIX-XX fou parcialment establerta. Ha donat nom al **terrenç de Xiclati**, també denominat des Molins. (DF)

XICO, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Sencelles, situat al carrer del Molí, de Biniali. S'acabà de construir el 1835 segons es desprèn d'algunes inscripcions que hi ha a la brancalada de pedra i al congreny inferior. Té la base quadrada de planta baixa i la torre, de paredat, amb tres

↑ Xicoira (*Cichorium intybus*)

sostres. Originàriament tenia envellador, però ha estat substituït per teulada. (BRa)

XICOIRA (*Cichorium intybus*) Planta herbàcia de la família de les asteràcies. Fa de 30 a 120 cm i té el coll robust i les branques rígides. Les fulles són piloses als nervis principals; quasi lanceolades, pinnatolobulades o dentades i amb peciol curt, les basals, i senceres o poc dentades, assegudes i abraçadores, les superiors. Els capitols fan de 2,5 a 4 cm i són quasi asseuts. Presenta les lígules grosses i blaves, tres vegades més llargues que l'involucre, amb vuit bràctees externes, glanduloses, piloses i lanceolades i amb cinc bràctees internes el doble de llargues. El fruit fa de 2 a 3 mm i és terrós, angulós, irregular i coronat amb escames romes. Habita en els camps abandonats i a les voreres de camins. És rica en vitamines i la medicina popular li atribueix propietats tòniques, aperitives, estomacals, diürètiques i purificatives de la sang. La seva arrel ha estat emprada per substituir el cafè. (GA)

XIM, AVENC D'EN Cavitat del terme de Pollença, que és situada en terrenys de Míner Petit. Assoleix una fondària màxima de 203 m mitjançant una successió de grans pous, alguns ben adornats per formacions estalagmítiques. Per la seva profunditat, aquesta és la segona cavitat més im-

portant de l'illa de Mallorca. Té aixecament topogràfic. És un topònim de creació recent. (FBE)

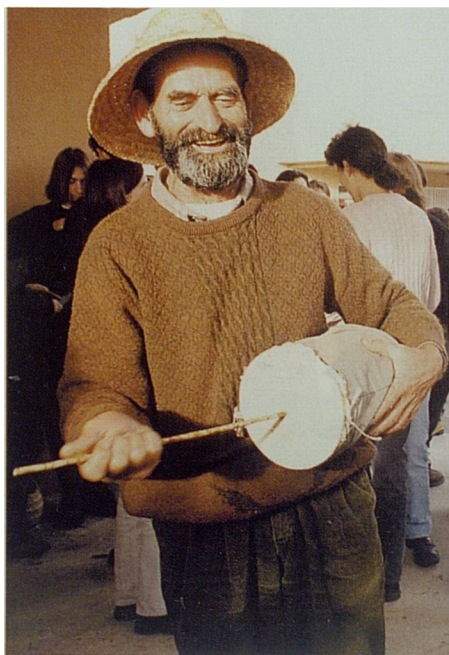
XIM, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre can Galluro, can Rupit, Son Reus i can Carrió. (M)

XIM, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme d'Algaida, situat al nucli urbà de Randa. Té la torre sencera, de pedra vista, i la base habitatge quadrada. ■ Antic molí de vent, fariner, del terme de Petra, situat al final del carrer dels Molins. Es tracta d'una torre retallada, sense base ni cintell. Té una escala de caragol a l'interior i a una biga s'hi conserva la data de construcció (s XVIII). És conegut també per molí d'en Corba i molí de n'Aina Xima. (BRA)

XIMARRÓ, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre can Cabrit i cas Capità Morante. ■ Al terme de Lloseta, es troba entre Son Pelai i can Búger. (M)

XIMBOMBA Instrument musical. Consta d'un recipient de terrissa sobre el qual es tensa una pell, preferentment de conill o de moix, a la qual s'adjunta una cabota d'ullastre, per passar-hi una canyeta de devers dos pams de llargària. Amb la mà humida,

↓ Molí d'en Xim (Randa, Algaida) (AAAMM)

↑ Ximbomber

↑ Façana de les cases de Son Ximellis (Palma)

el sonador fa anar la canya amunt i avall per produir un so rítmic. A Mallorca, és un instrument molt popular que s'usa per acompanyar jotes, boleiros, tonades i glosats. Tradicionalment, era un instrument habitual en les festes dels darrers dies de Carnaval i per aquest motiu moltes d'aquestes cançons fan al·lusió a la ximbomba.

XIMELIS, SON Antic rafal del terme de Palma. Era situat a la part de la Muntanya, en el lloc del Vinyet. El

1627, pertanyia a la senyora Praxedis Ximenes, de la família de la qual prengué el nom, que, posteriorment, derivà cap a la forma actual. Confrontava amb Son Anglada. Tenia cases i era dedicat a fruiters, vinya i a conreu de cereals. Hi havia 26 cases d'abelles i nombrosos aviram. Feia una renda anual de 150 lliures. El 1697, era del senyor Josep Bassa, doctor en filosofia. Tenia grans cases i tafona. Era dedicat a fruiters, vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Feia una renda anual de 160 lliures, 12 quintars de garro-

↓ Urbanització de Son Ximellis (Palma)

ves, 3 almuds de tàperes menudes, 3 barcelles d'ametles i el fruit de dues figueres. El bestiar de feina eren dues egües, dos muls i tres someres. El 1732, era del mateix propietari, que havia moblat luxosament les cases i hi havia bastit una torre. Les cases eren ornades amb estàtues, olis de temes religiosos, pintures de faules, gravats d'Àlemanya, un mapa de Mallorca i una de les biblioteques privades més grans de l'illa. El 1997, hi havia les cases de la **possessió de Son Ximelis**, situades entre Son Bosc, cas Enagistes i Son Roca. Arran de la urbanització de les terres d'aquesta possessió, es formà el **barri de Son Ximelis**, situat entre Son Alegre i can Valero. El 1970, s'hi inicià el procés d'urbanització. El 1993, ocupava una superfície urbana de 4,64 ha i tenia una població de 2.823 habitants de dret. El barri és integrat, majoritàriament, per immigrants que s'hi establiren a partir de l'edificació de la zona. Des de 1970, té aigua corrent i xarxa de clavegueram. Entre 1975 i 1980, hi hagué la guarderia laboral Patito Feo, al carrer de Gabriel Bestard. El 1980, s'inaugurà l'Escola d'Infants Son Roca, que pertany al Patronat Municipal d'Escoles d'Infants de l'Ajuntament de Palma. Es troba al carrer del Cap Enderrocat. El 1985, es bastí el Camp Municipal de Son Ximelis i hi disputa els partits el Club Esportiu Son Roca. Hi ha una associació de veïns que inclou les barriades de Son Roca, Son Anglada i Son Ximelis. (DF/JMB/M)

XIMENES, FRANCESC (s. XV) Doctor en dret i prevere. Fou rector de la parròquia de Muro i canonge de la Seu de Mallorca. Va esser vicari general del bisbe Gil Sánchez Muñoz (1429-46). Escrigué poemes en llengua llatina i deixa inèdit *Pastoralis de Primatu Papae, et in Detractores ecclesiae* (1453).

XIMÉNEZ DE ARANJUEZ IBÁÑEZ, PERE ALBERT (Palma 1600 - 1665) Doctor en teologia. De família aragonesa instal·lada a Palma. Professà a l'orde carmelità (1616) i fou prior del convent del Carme, de Palma, vicari provincial i assistent del general d'Espanya del seu orde. Deixà inèdits diversos sermons i *Vida, virtudes, favores y padecimientos de Sor Juana Oliver*.

XINA, MOLÍ D'EN Antic molí situat al carrer de la Ribera, d'Algaida,

↑ Interior del molí d'en Xina (Algaida)

anomenat també molí de can Tomeu Fau. Fou construït el 1738. L'edifici és d'una sola planta, amb edificacions adossades. La torre s'assenta sobre una base rectangular de tres naus, amb volta de canó. Hi ha una escala exterior per accedir a l'envelador i una altra, interior, de caragol. El 1979, Víctor Andreu Tamareu hi creà el Centre d'Investigacions Plàstiques Molí d'en Xina, per donar acollida a un projecte d'investigació artística. El seu objectiu és la promoció de la cultura artística, tasca que du a terme mitjan-

çant exposicions, tallers, seminaris, conferències i concerts. Organitza intercanvis d'activitats entre el centre i altres tallers de diversos països d'Europa. Publica, amb una periodicitat irregular, un butlletí intern i la revista de poesia *A l'ombra del puig*. Des de 1993, organitza curssets en col·laboració amb la Universitat de les Illes Balears.

XINGARRÍ, NA Terrenys del terme de Son Servera, situats entre ses Velles i sa Marjal. (M)

↓ Molí d'en Xina (Algaida)

XINGONERA Grup de teatre fundat (setembre de 1978) a Galilea (Puigpunyent) per Gabriel Pérez. Ha representat obres de caràcter costumista, com *Un senyor damunt un ruc*, *Cavallet quan eres jove* i *Molta feina i pocs doblers*, totes tres de Joan Mas Bauzá. Ha actuat a diferents indrets de Mallorca.

XINXÓ, ES Propietat rústica del terme de Palma, situada a Son Sardiña, entre Son Ponç de la Terra i Son Eixut. (M)

XINXOIA, NA Accident de la costa del terme de Sòller, situat entre es Banc de s'Oli i ses Puntoies. (M)

XIPRELLAR, ES Terrenys de garrigues del terme de Sencelles, confront-

↑ Es Xiprers (Campanet)

tats amb la possessió de Sarissal. Són documentats el 1517. (DF)

XIPRERS, ES Línia de xiprers del terme de Campanet, a la vall de Sant Miquel, dins la possessió de Son Estrany, al llarg del camí de na Pontons. Fou plantada, a imitació de la que protegeix l'hort del rafal de na Bosca (Campanet), pel senyor Antoni Benàsser Bibiloni —de Biniatró—, a la fi del s XIX. Tenia com a finalitat defensar del vent fred de tramuntana les noves plantades d'ametlerars que havien substituït els olivars en recessió i les vinyes desfetes per la fil·loxera. Té una llargària de 1.100 m. Com a element paisatgístic fou incorporat a la literatura per Llorenç Riber. (DF)

XIGUET, SON Antiga possessió del terme de Santa Margalida. Procedeix d'una segregació (s XVII) de l'alqueria Castellet. El 1727, era sots alou del comte de Formiguera i fou capbrevada pel notari Antoni Darder. El 1730, pertanyia a Cristòfol Morei. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. (DF)

XIRIVIA (*Pastinaca sativa*) Planta herbàcia biennal, de la família de les apiàcies. Fa devers 100 cm i és pubescent, molt olorosa, erecta, robusta i ramificada. Les branques superiors són oposades o verticil·lades i les fulles

↑ Xivitona (*Actitis hypoleucos*)

de la base, pinnaticompostes, amb 3-15 foliols dentats. Presenta umbel·la groga, amb 5-20 radis angulosos. El fruit és alat, amb dues estries de colors. Floreix de juny a setembre. La medicina popular la utilitza com a diürètic. A part, les seves arrels són carneses i comestibles. (GA)

XIROIA, TIA Nom amb el qual era coneguda la *beata Francinaina Cirer* (←)

XIU, CAN Propietat rústica del terme de Montuïri, situada entre na Trepallina i es Rafal. (M)

XIU, FONT D'EN Al terme de Banyalbufar, situada a gregal de la vila, vora el torrent de la Font de la Vila. (M)

XIULADOR (*Anas penelope*) Ocell de la família dels anàtids. El mascle fa de 400 g a 1 kg de pes i té el cap arrodonit, de color canyella, el bec gris blavós, el pit terrós rosat, la panxa blanca, els costats i l'esquena grisos i la coa negra amb la punta grisa. La femella té el típic plomatge terrós tacat de les ànneres, però se'n distingeix per la silueta arrodonida del cap, semblant al mascle, i el bec gris blavós amb la punta negra. És fonamentalment herbívor i sol alimentar-se de nit. Cria al nord d'Europa i d'Àsia. A Mallorca, es veu, durant l'hivern, als estanys de l'Albufera i a altres llacunes, on a ve-

gades es concentren esbarts de més de 400 exemplars. (JSA)

XIVITONA (*Actitis hypoleucos*) Ocell limícola, de la família dels caràdrids. Fa devers 20 cm de longitud. El bec, de color gris, és tan llarg com el cap, que és fosc, amb una franja ocular que va del bec al clatell. Té el coll tacat de gris i va tornant blanc a l'altura del pit. Les parts superiors són fosques i a la part de damunt de les ales té una franja blanca transversal, bas-

↓ Xiulador (*Anas penelope*)

tant ampla, que és fàcil de veure mentre vola. El carpó és blanc i la coa negra, amb els costats amb franges transversals blanques i negres. Té les cames grises i llargues, encara que més curtes que d'altres ocells d'aquest grup. Els seus moviments són característics: sacseja la coa molt sovint i, mentre vola, manté les ales corbades cap avall, fent petites bategades. Li agraden els estanys de poca fondària, les platges i les costes tranquil·les. A Mallorca, n'hi ha a l'hivern i durant les migracions. És molt freqüent veure'l en solitari, a qualsevol indret de la costa. És un gran migrador, que cria a bona part d'Europa i Àsia. La seva àrea d'hivernada s'estén des del sud d'Àfrica fins al nord de la conca mediterrània. Com molts de limícoles, viatja sobretot de nit. (JSA)

XORC, CAS Propietat rústica del terme de Sòller, entre s'Heretat i s'Alqueria Blanca. (M)

XORC, COVA DE SON Cavitat situada a la garriga de Son Xorc, a 3 km de l'est de la vila de Campos. La cambra sepulcral és rectangular, més ampla en el centre i en la part anterior. Té una entrada d'1,80 m d'alçada i una capçalera d'1,50 m. Fa 2,40 m de llarg i, als 0,50 m, hi ha un escaló de descens. La coberta és de volta de canó. Al centre de l'absis hi ha una bretxa, de 0,70 m d'alçada i 0,85 m d'amplària, que dona accés a un *cubiculum*. Aquest és format per un espai ovalat perpendicular a l'eix de la cambra. Ha estat destruïda en gran part i només en resta la meitat posterior.

XORC, MOLÍ DE SON Antic moli de vent, fariner, del terme de Campos, situat a la possessió homònima. Té la torre de marès, de dimensions reduïdes i en mal estat de conservació. Hi ha una escala exterior d'accés a l'envelador. Conserva restes de la maquinària. Sobre el portal hi ha un rètol amb la data 23 d'agost de 1853. (BRa)

XORC, SON Antiga possessió del terme de Calvià. El 1852, pertanyia a Joan Barceló Brondo i, amb la possessió de Son Colomar, feia una renda anual de 4.721 reials. ■ Possessió del terme de Campos, situada entre Son Ginard, Son Jueu i can Cosmet. Pertanyia a la família Proens des del s XVII. El 1683, pertanyia a Magí Proens. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. El bestiar de feina eren dues egües i un ase. Hi havia una

↑ Molí de Son Xorc (Campos) (AAAMM)

guarda de 39 ovelles. El 1739, pertanyia a Magí Proens Ginard —de Son Xorc—. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Hi havia figuerals, destinats al sosteniment de ramaderia porquina. El 1814, era propietat de Joan Proens Obrador, batle de Campos. A la possessió hi ha un oratori. El 1997, tenia una extensió aproximada de 170 ha, confrontades, al nord, amb el camí de Son Carut; a l'est, amb Son Vic; al sud, amb Son Rei, i a l'oest, amb el camí de Son Ginard. La darrera representant d'aquesta família fou

↓ Son Xorc (Campos)

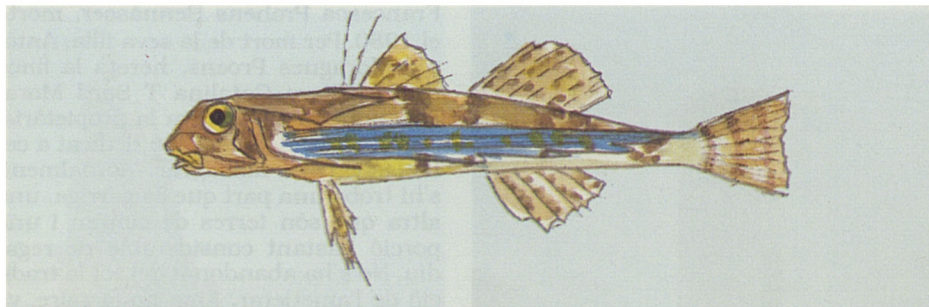
Francesca Prohens Bennàsser, morta el 1980. Per mort de la seva filla, Antònia Moragues Proens, heretà la finca de Son Xorc Catalina T Sard Moragues, que el 1997 n'era la propietària. Son Xorc antigament fou dedicat a cereals, vinya i ametlerar. Actualment, s'hi troba una part que és garriga, una altra que són terres de conreu i una porció bastant considerable de regadiu. No s'ha abandonat del tot la tradició de l'ametlerar. Fins no fa gaire, va produir llet i ara es dedica principalment a l'engreix de bestiar boví i a la producció d'alfals. A les cases, hi ha un celler. (DF/MiR)

XORCA, SA Propietat rústica del terme de Campos, situada entre ses Àngolxes Noves, cas Patró i can Joan Terrassa. (M)

XORIC Vegeu *xoriguer*.

XORIGUER (*Dactylopterus volitans*, Linné 1758) Peix teleosti de l'ordre dels perciformes, de la família dels dactilòpters, dit també xoric. Té el cap molt gros i cobert completament d'una cuirassa òssia, acabada en dues puntes afilades i estriades. A la zona dorsal i al peduncle caudal, presenta crestes fines, dentades i molt brillants. Els ulls són de gran dimensió. La primera aleta dorsal és precedida de radis lliures i la segona, d'una espina petita. L'aleta caudal té la vora recta, amb una escotadura al centre. Té com a característica més destaca-

↑ Xoriguer (*Dactylopterus volitans*)

ble les aletes pectorals, que consten de dues parts: una és anterior, reduïda, i l'altra s'estén en forma d'ona. Li serveixen per desplaçar-se sobre el fons i de protecció o defensa passiva, ja que de lluny fan la impressió que l'animal té més volum. És de color marró, amb clapes obscures i blaves al cap i al tronc. Les aletes pectorals són marro-noses o blaves, amb clapes i ocel·les que formen dibuixos més o menys regulars. Habita sobre fons arenosos i fangosos, on neda lentament. Explora el fons amb la primera part de les aletes pectorals, ja que s'alimenta dels organismes que troba enterrats o sobre el fons. El seu nivell de distribució vertical se situa entre els 10 i els 40 m de profunditat. Es reproduïx durant els mesos d'estiu, prop de la costa. Es pesca amb arts d'arrossegament i, així mateix, amb volanti en la pesca d'afec-cionat o esportiva. N'hi ha a tota la Me-diterrània —excepte a la mar Negra— i a l'Atlàntic oriental entre les costes angleses i les d'Angola. No pot consi-derar-se una espècie comercial, ja que la seva presència és ocasional i rara. De fet, no se n'ha reglamentat la cap-tura. En gastronomia, sol utilitzar-se, bàsicament, per fer brou. (MM)

XORIGUER (*Falco tinnunculus*) Ocell rapinyaire de la família dels fal-cònids. Fa aproximadament 34 cm de llargària i és semblant al falcó, però més petit. Té les ales llargues i primes i la coa llarga. Les parts superiors són rogenques amb taques negres i les in-fèriors, blanquinoses. El mascle és un poc més petit que la femella, com oco-rre en molts de rapinyaires, i té la part superior de la coa de color gris blavós. Menja, sobretot, insectes, rosegadors petits i ocells. Cerca les seves preses volant a devers 10 m d'altura. Sovint es manté aturat enlaire, batent ràpi-dament les ales i mantenint la coa oberta com un ventall. En veure l'oca-sió de capturar la presa, es deixa cau-re i l'atrapa amb les urpes. Caça so-bretot a camps, a conreus i a hàbitats oberts. Cria als penyals, però s'ha

adaptat a viure a ciutats i pobles, on ocupa forats d'edificacions. Per l'abril comença la posta d'ous (de 4 a 5), que cova la femella durant un mes. El mascle s'encarrega de portar-li men-jar. Els polls romanen al niu devers 30 dies, nodrits pels dos progenitors. En començar a volar, encara depenen dels pares per alimentar-se, com a mínim durant un mes. A Mallorca, és habitual durant tot l'any. El 1991, se'n calcularen entre 350 i 400 exem-plars. Durant l'hivern, és més abund-ant, ja que arriben hivernants del centre d'Europa. **Xoriguer petit** (*Falco naumanni*) Ocell rapinyaire de la mateixa família. Fa aproximadament 30 cm de llargària. És molt semblant a l'anterior, però més petit. Caça insectes als camps oberts i als conreus i fa el niu als penyals i als forats dels edifi-cis. A Mallorca, no se n'ha demostrat la reproducció, encara que alguns au-tors l'han citat com a reproductor de principi del s XX. Cada any se'n sol veure algun en migració. (JSA)

↓ Xoriguer (*Falco tinnunculus*)

↑ Molí d'en Xorret (Felanitx) (AAAMM)

XOROI, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Mosson Nou i can Romeguera. (M)

XORRET, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Felanitx, situat en el carrer de la Teringa, en el puig dels Penjats. Té la base rectangu-lar i la torre de paredat de pedra vista, de tres sostres, coberta de teules. Al seu costat hi ha un altre molí que no s'arribà a construir i té tots els indicis que era una ampliació del primer. (BRa)

↑ Clastra de Xorrigo (Palma)

XORRIGO Possessió del terme de Palma, situada al pla de Sant Jordi, al lloc de ses Costes d'Algaida, entre Son Gual, es Badaluc i s'Arboçar. El 1657, pertanyia al senyor Miquel Sureda, cavaller de l'orde de Calatrava. El 1672, fou adquirida de la Cúria Reial pel senyor Francesc Cotoner. El 1706, pertanyia al senyor Marc Antoni Cotoner, jurat en cap de la ciutat i del regne de Mallorca. Era arrendada conjuntament amb les possessions de Moranta (Palma) i de Son Torrella (Santa Maria del Camí). Tenia cases i era dedicada a garroverars i a conreu de cereals. Hi havia guardes de 378 ovelles, 250 cabres i denou porcs. El bestiar de feina eren vuit bous, un cavall i un mul. Feia una renda anual, amb Moranta, de 350 lliures, més 100 lliures per les pastures de Son Torrella. L'amo, a més a més, havia de lliurar al senyor dos anyells, un moltó, dos quintars de formatge, quatre brossats cada diumenge i festa, dos capons i 50 quintars de garroves. El 1749, era del senyor Marc Antoni Cotoner Sureda, marquès d'Ariany. Durant la primera meitat del s XVIII, fou millorada amb planters de garroverars i vinyes. Part de les seves terres eren molt primes i rentades. El 1750, la possessió fou valorada en 6.000 lliures i la vinya de Xorrigo, de 13 quarterades, situada al pla de Sant Jordi, en 3.714 lliures. La possessió feia una renda anual de 300 lliures i tenia guardes de 300 ovelles i 152 cabres. La vinya, arrendada separatament, feia una renda anual de 130 lliures. El 1862, pertanyia al marquès d'Ariany i,

amb 873 quarterades, era la segona del terme en extensió. El 1997, pertanyia a Manuel Salas Garau. A Mallorca és viva l'expressió 'Mos veurem a ses costes de Xorrigo!' com a signe de desafiament. (DF)

XOT, NA Propietat rústica del terme de Santanyi, situada entre Son Moro, Son Setrill i ses Cases Noves. (M)

XOT, SON Antic rafal del terme de

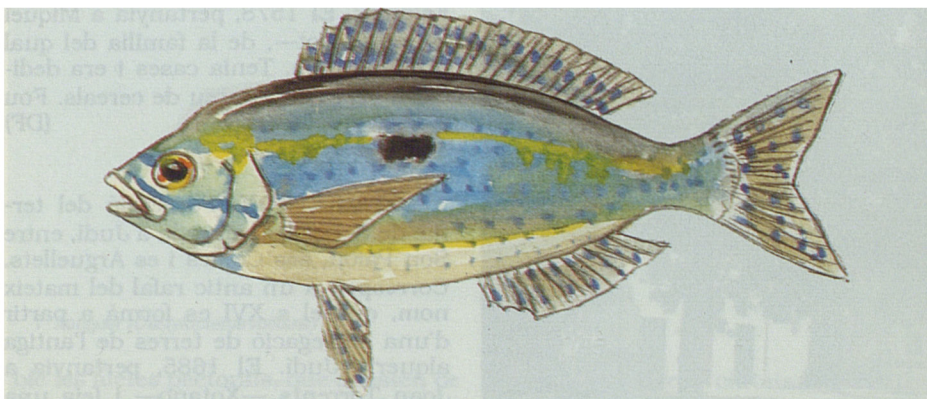
↓ Son Xotano (Sencelles)

Felanitx. El 1578, pertanyia a Miquel Bordoi —Xot—, de la família del qual prengué nom. Tenia cases i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. Fou valorat en 650 lliures. (DF)

XOTANO, SON Possessió del terme de Sencelles, situada a Judi, entre Son Palou, ses Comes i es Arguellets. Correspon a un antic rafal del mateix nom, que el s XVI es formà a partir d'una segregació de terres de l'antiga alqueria Judi. El 1685, pertanyia a Joan Torrents —Xotano— i feia una renda anual de 55 lliures. El 1694, fou adquirit pel prevere Llorenç Flor, que el tenia el 1712. Confrontava amb Son Torrents Bruneta, les rotes i la garriga d'en Prats, Son Ribes, la garriga d'en Bou, Son Mesquida, Son Ramis de Judi i Judi d'en Sunyer. El 1735, fou valorat en 1.000 lliures. El 1748, pertanyia al doctor Gabriel Flor Amer. Tenia cases i 60 quarterades de sembradors i garrigues. El 1812, era del senyor Joan O'Ryan Flor i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. El 1845, pertanyia al senyor Joan Flor O'Ryan i Maçanes, que hi feu (1845-47) una nova cisterna davant les cases. Confrontava amb Son Palou Vell. Era dedicat a olivars, figuerals, vinya i conreu de cereals. Hi havia un petit hort, amb producció de lleguminoses i hortalisses. Tenia 106 quarterades i feia una renda anual de 245 lliures. En morir Joan Flor, la propietat passà a la família Granada. El 1910 fou adquirida per la família Crespi de Sòller, que hi

↑ Xucla (*Spicara maena maena*)

dugué a terme moltes millores. Devers 1922, passà a pertànyer a Gertrudis Rossinyol Novara, muller de Lluís Zaforteza Fontes. Des de 1982, pertany a Pere Ramonell Colom, que la transformà (1993) en hotel d'agroturisme i en finca ramadera, dedicada a la cria de cavalls. (DF)

XOTS, COVA DES Cavitat del terme de Manacor, situada en terrenys de can Fresquet. Consisteix en un conjunt de galeries i sales que totalitzen 150 m de desenvolupament, les quals actuen d'engolidor de la petita depressió càrstica on s'obre la cova. Té aixecament topogràfic. (FBE)

XUCLA (*Spicara maena maena*, Linné 1758) Peix teleosti, de l'ordre dels perciformes. De la família dels centracàntids, n'és l'espècie més gran. Té com a característica específica que la longitud del cap és inferior que l'alçada del cos. El diàmetre de l'ull és més reduït que l'espai interorbitari. La boca és petita, obliqua i molt protractil. L'única aleta dorsal no és escotada i té els onze primers radis espinosos i els dotze següents blans. L'aleta anal comença a l'altura de la part blana de la dorsal. L'aleta caudal és escotada, mentre que les ventrals i les pectorals no són gaire grosses. El color varia segons l'edat, el sexe i l'estació de l'any. Als flancs, hi té una clapa negra quadrangular. La regió dorsal és gris metàl·lic, més obscura a la zona central i als costats. En els mascles, la coloració és més brillant i lluminosa i hi domina el blau amb estries grogues. Els exemplars masculins poden arribar a fer 24 cm, mentre que la longitud màxima de les femelles és de 21 cm. És una espècie gregària i migratòria, que viu al medi pelàgic costaner, on es concentra en l'època de reproducció.

Habita sobre fons d'algues i posidònies, sobre roques i fang, fins a 170 m de profunditat. Es reproduïx des de la primavera fins a l'estiu segons les regions. És una espècie hermafrodita i fa les postes a poca profunditat, de 10 a 20 m. És un dels pocs peixos mediterranis que també és herbívor. Habitualment, s'alimenta de crustacis planctònics i d'organismes petits bentònics. Es pesca amb arts d'encerclament i d'arrossegament, segons la temporada, i, de vegades, amb ham. N'hi ha per tota la Mediterrània i, a l'Atlàntic oriental, es distribueix entre la península Ibèrica i les illes Canàries. Es pesca ocasionalment i és poc present al mercat. De fet, no és gaire preuat en gastronomia. (MM)

XUCLAMEL (*Lonicera implexa*) Planta enfiladissa de la família de les

↓ Xuclamel (*Lonicera implexa*)

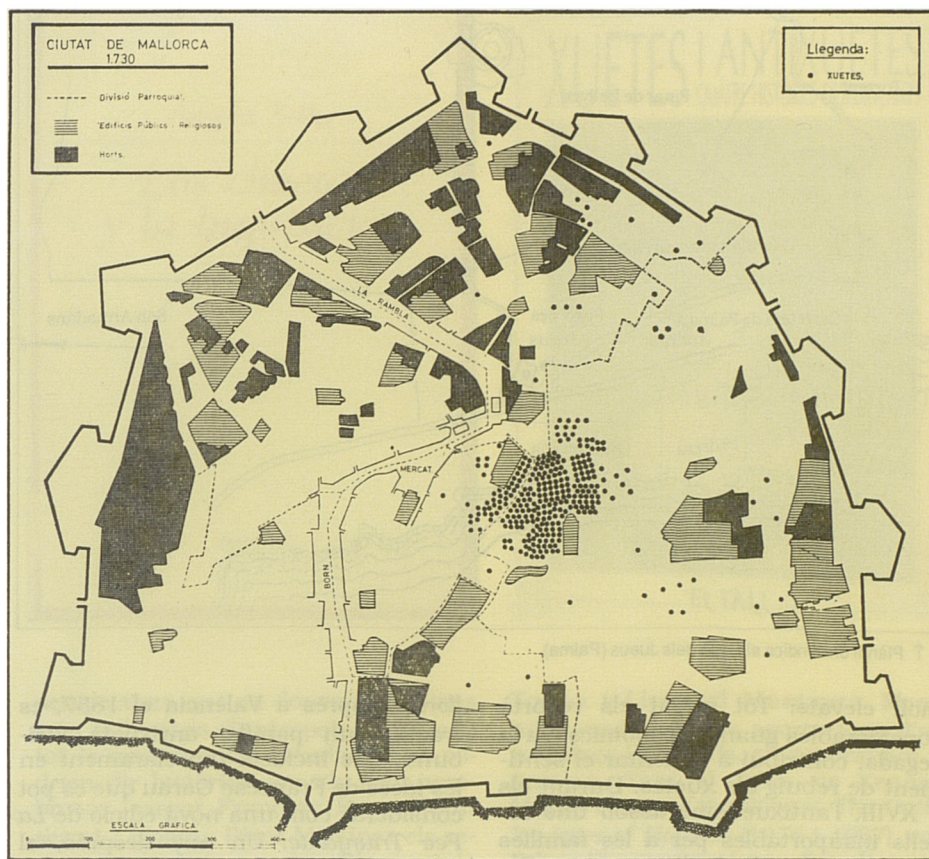
↑ Xuclamel de roca

caprifoliàcies. És molt ramificada, amb les branques glabres i glauques. Les fulles són coriàcies, generalment amb estípules a la base, assegudes o unides a la part superior de les branques i de color verd fosc brillant per damunt i glauques per davall. La inflorescència és asseguda i generalment tenyida de roig. Les flors són oloroses. El tub és 3 o 4 vegades més llarg que el limbe, glandulós per fora i sovint pubescent per dins. El fruit és de color vermell. Floreix entre els mesos de maig i juny. Es fa, sobretot, pels alzi-

nars, les garrigues i les bardisses. Viu des del nivell del mar fins als 1.000 m. És una planta medicinal, així el xarop i la infusió de les fulles són astringents; les flors, mucilaginoses, i els fruits, diürètics. **Xuclamel de roca** (*Lonicera pyrenaica* ssp. *majoricensis*) Arbust de la mateixa família que l'anterior. Fa de 0,5 a 1,5 m i és glabre i molt esbrancat. Té les fulles coriàcies, obovades, decurrents, de color verd blavós, glauques pel revers i caduques. Els peduncles fan d'1 a 2 cm i les bràctees són lanceolades i més llargues que l'ovari. Presenta flors oloroses (12-20 mm), en forma de campana, amb bracteoles lliures, ovals i més curtes que l'ovari. El fruit és carnós i vermell. Floreix de juny a juliol. És un endemisme, que viu als cims més alts, des dels 800 als 1.450 m. (GA)

XUETA Dit també **xuieta**. Nom que a Mallorca es dona als components d'un grup de famílies descendents de jueus conversos. Sobre l'etimologia d'aquesta paraula hi ha diverses teories, la més antiga i popular de les quals fa derivar 'xueta' o 'xuieta' de la paraula xulla, emprada com a insult contra els jueus i conversos en clara al·lusió a la prohibició religiosa de menjar carn de porc (teoria admesa per Èguilaz Glos, Spitzer, Corominas i Vidal Alcover). Contràriament, al *Diccionari Català, Valencià, Balear* d'Alcover-Moll, es defensa la formació de la paraula xueta per regressió de xueto, essent aquest mot una deformació vulgar o despectiva de juetó (forma medieval que significava jueu petit o fill de jueu). La primera referència documental que es té sobre aquest mot data del 1595, quan el virrei Ferran Sanoguera prohibí injuriar els conversos amb la paraula xuia. Aquesta nova trobada reforça, per una banda, la teoria que el mot ve de xulla i, per altra, que aquesta paraula sempre ha tingut un sentit pejoratiu a Mallorca. Els llinatges que majoritàriament són considerats xuetes a Mallorca són: Aguiló, Bonnin, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. Durant quatre segles (s XVII-XX), s'esdeviní que, mentre un elevat percentatge de mallorquins descendien de jueus conversos, només foren marginats els xuetes portadors dels quinze llinatges maleïts a partir de l'últim terç del s XVII. L'explicació d'aquest fet es remunta a les conversions oficials dels jueus al cristianisme, el 1435. En ésser batejats, els conversos adoptaren els llinatges catalans —més de tres-cents— dels seus padrins de fonts, la majoria nobles i mercaders

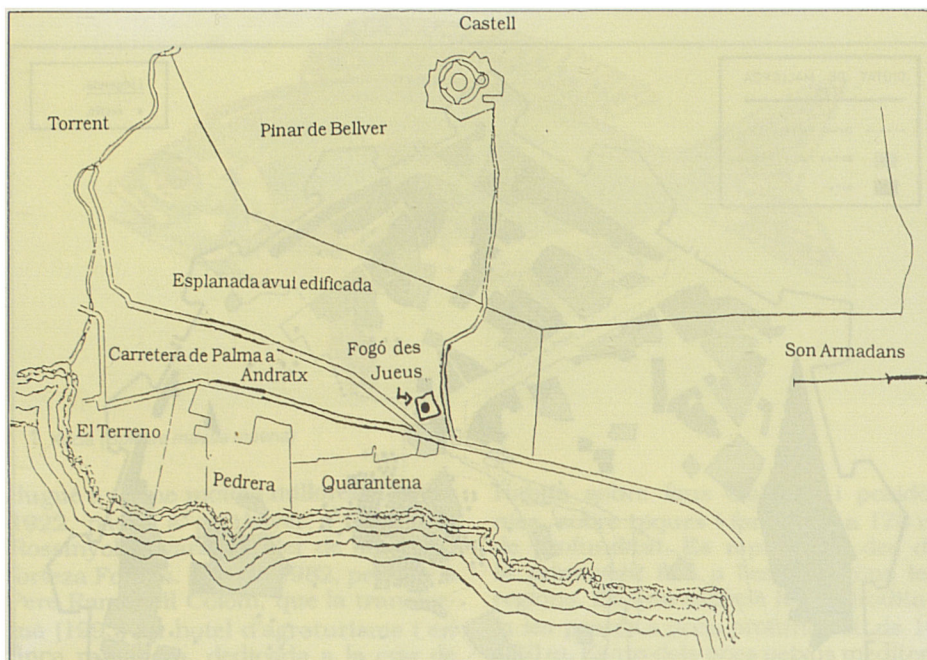

↑ Plànol de Palma (s XVIII), amb la ubicació dels xuetes

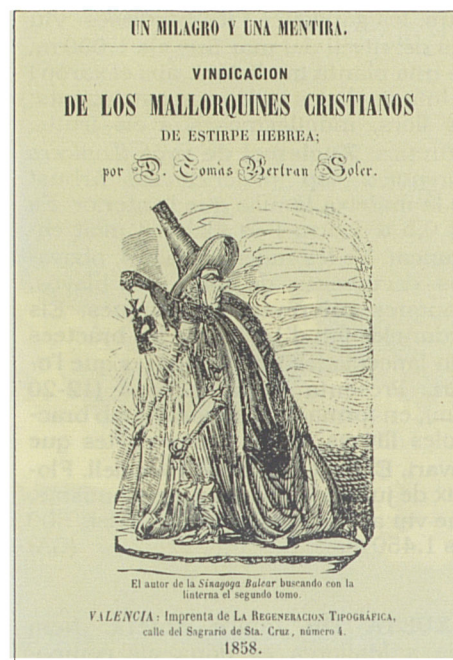
ciutadans. Amb el pas dels anys seria molt difícil destriar entre les famílies d'origen jueu i les de cristians de natura que portaven un mateix llinatge. Durant el s XVI (després d'una gran activitat de la Inquisició contra els cripto jueus del final del s XV), la majoria de conversos s'havien adaptat a la nova situació i quedaren completament integrats dins la societat dels cristians de natura, llevat d'un reduït grup de famílies que conservaven nombroses tradicions judaïques i, a més a més, vivien en comunitat i es localitzaven al vell call del carrer de l'Argenteria. A partir de 1679, la Inquisició a Mallorca processà una part important d'aquesta comunitat, acusada de judaïtzar. Demostrada la culpabilitat dels reus, el 1679 foren reconciliats 218 judaïtzants i el 1691, d'un total de 88 condemnats, 37 foren relaxats en persona (tres d'ells foren cremats en viu), tres foren cremats en despulles i cinc en el·ligie. La crònica d'aquesta tragèdia mallorquina fou narrada minuciosament pel jesuïta Francesc Garau en un llibre titulat *La Fee Triunfante en quatre autos celebrados en Mallorca por el Santo Oficio de la Inquisición en que han salido ochenta y ocho reos, y de treinta y siete rela-*

jados solo huvo tres pertinaces (1691). L'obra de F Garau tingué com a promotors el gros de la noblesa mallorquina, que lluità aferrissadament perquè els inquisidors no reproduïssin les gramalletes dels condemnats a Sant Domingo, cosa que posava en dubte la puresa de sang de la majoria dels seus llinatges. Aquesta por de la noblesa a veure minvar el seu omnipotent poder de prestigi constitueix la clau més important per entendre els orígens i la reproducció de l'antixuetisme a Mallorca fins ben entrat el s XX. Al llarg de l'època moderna i contemporània, els xuetes exerciren, sobretot, de botiguers, marxandos, negociants i argenterers. A partir de la segona meitat del s XVII i durant tot el s XVIII, els més adinerats adquiriren diverses finques de la noblesa i es dedicaren a l'exportació d'oli i un nombre més reduït estava relacionat amb les assegurances de vaixells i mercaderies. Així mateix, també es dedicaven al negoci dels censals, especialment els imposats sobre institucions públiques. Una de les activitats que els feren més impopulars foren els crèdits que concedien a particulars, que eren carregats amb interessos

↑ Plànol on s'indica el Fogó dels Jueus (Palma)

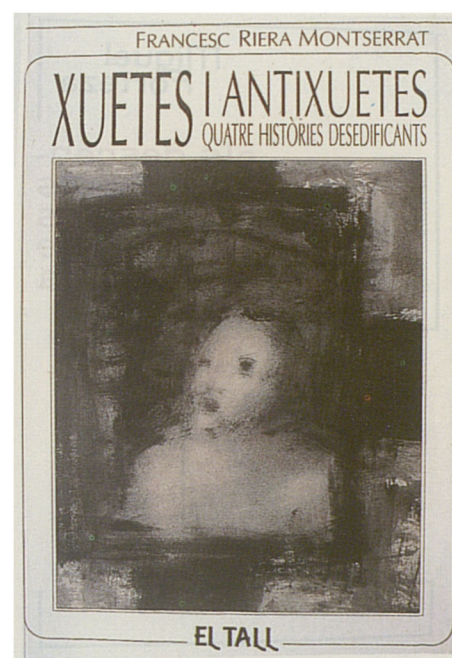
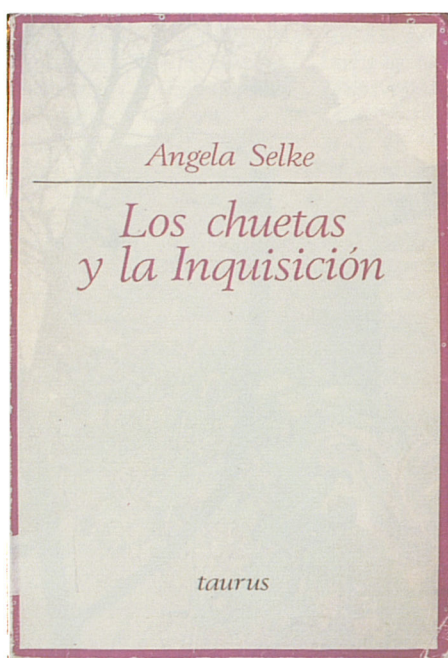
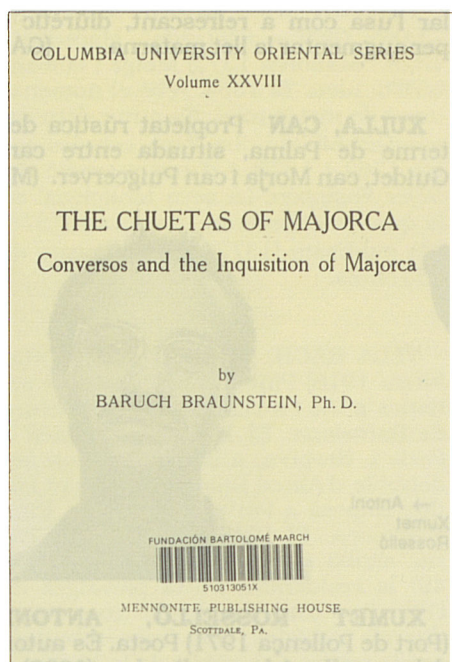
↑ Obra sobre els xuetes (1858)

molt elevats. Tot plegat els reportà considerables guanys econòmics i, a la vegada, contribuï a fomentar el sentiment de rebuig als xuetes. Durant els s XVIII, l'antixuetisme assolí uns nivells insuportables per a les famílies residents al call de l'Argenteria. Els gremis, l'Església i la Universitat Literària no els acceptaven com a membres de dret, mentre la noblesa mallorquina, el 1755, no deixava d'atjar el foc que mantenia les diferències, amb una reedició de *La Fee Triunfante*. A l'últim terç del segle, els xuetes, després d'evitar un intent de desterrament a Cabrera, acudiren a la Cort de Madrid per implorar l'equiparament social, que els concedí Carles III en tres Reials Cèdules de 1782, 1785 i 1788. Aquesta declaració d'igualtat, tanmateix, no tengué cap valor efectiu i els xuetes continuaren essent marginats a tots els nivells, públics i privats. Un lleuger avenç va tenir lloc amb la promulgació de la Constitució de 1812 i durant el Trienni Liberal (1821-23). Els xuetes, majoritàriament liberals, defensaren la Constitució, fins al punt que en èpoques de restauració, els absolutistes el primer que feien era saquejar els negocis i les cases del carrer de l'Argenteria. Les manifestacions antixuetes durant el s XIX s'estengueren a tota la Part Forana de Mallorca i aquesta problemàtica donà peu a dues grans polèmiques que a la llarga provocaren la intolerància. La primera la promogué Juan de la Puerta Vizcaino —pseudònim segurament d'un noble mallorquí— que publicà el llibre *La sinagoga balear o historia de los judíos de Ma-*

llorca. Imprès a València el 1857, es tracta d'un pamflet antixuetà furibund, que incideix tan clarament en les idees de Francesc Garau que es pot considerar com una nova edició de *La Fee Triunfante*. Un any després, el 1858, el liberal Tomás Bertran Soler —segurament contractat pels xuetes— contraatacava amb una obra filloxuetà titulada *Un milagro y una mentira. Vindicación de los mallorquines cristianos de estirpe hebrea*, impresa també a València. La gran polèmica del s XIX fou la que inicià el 1876 el prevere Josep Taroní Cortès. Aquest, que havia patit la marginació en carn pròpia, s'erigí en defensor de la causa xueta, i s'atreví a denunciar la clerecia mallorquina, segons ell immobilitista, a la qual culpava de la persistència del problema. Al ressentiment de Taroní, hi va respondre un altre prevere, Miquel Maura Muntaner. El gros de la controvèrsia fou recollida en un volum titulat *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca. Polémica contra las preocupaciones de clase. Capítulos para la historia del pueblo balear* (1877). L'autor aconseguí donar a conèixer fora de Mallorca la situació de marginació en què vivien els xuetes. Contràriament, a Mallorca, la 'taronginada' aconseguí els efectes contraris als desitjats i les parts es radicalitzaren sense escoltar raons. En la controvèrsia intervingueren a favor de Taroní Joaquim Fiol, Alexandre Roselló i Paulin Vernière, entre d'altres. L'antixuetisme no inicià la seva decadència fins a l'inici dels anys seixanta

del s XX, quan el turisme de masses féu acte de presència a l'illa i trastocà les arrels del vell model econòmic i social. Tanmateix la darrera gran polèmica sobre la qüestió xueta és de 1966, any en què Miquel Forteza Pinya publicà el llibre *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*. A Palma aquesta obra provocà una tèrbola controvèrsia, entre antixuetes i filloxuetes, fruit dels recels que encara covaven dins determinats grups de la societat mallorquina. Entre els intel·lectuals que hi intervingueren destaquen Llorenç Villalonga, Jaume Vidal Alcover, Gabriel Fuster Mayans, Joan Bonet, Miquel A Colomar, Miquel Dolç, Gabriel Cortès, Jordi Ventura i Josep Melià. El llibre de Forteza representa una fita digna de consideració, no tant pel fet d'esser farcida d'intuïcions que posteriorment han estat comprovades, com pel trencament que suposà en aquest tipus d'estudis. És el darrer llibre sobre la qüestió xueta escrit a la defensiva i exageradament partidista, fins al punt de negar el criptojudaisme dels xuetes condemnats per la Inquisició al final del s XVII. Tres anys després de la polèmica, l'escriptor Baltasar Porcel publicà *Els xuetes* (1969), un llibre que va suposar al seu autor un considerable esforç de síntesi i que durant aquells anys desenvolupà una funció força clarificadora del tema. Els estudis més seriosos sobre els xuetes, anteriors a l'obra de Miquel Forteza, són d'investigadors estrangers que no residien a l'illa. És el cas de *The Jews of Majorca*, (1936) d'A Lionel Isaacs, i

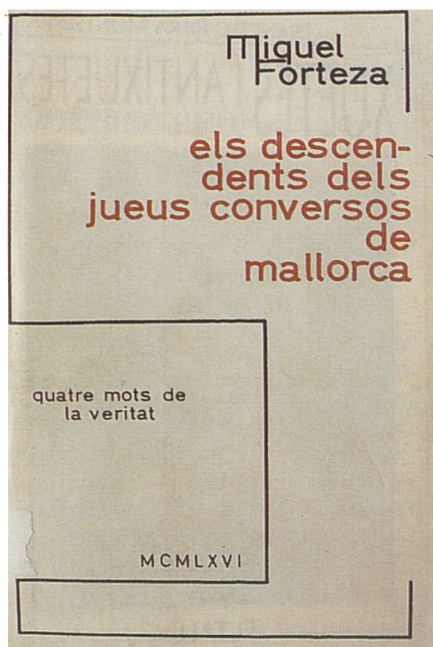
↑ Diverses obres sobre el tema xueta

sobretot, de *The Chuetas of Majorca. Conversos and the Inquisition of Majorca*, tesi doctoral del rabí nord-americà Baruch Braunstein, impresa el 1936, reeditada a Nova York el 1972 i publicada en català per l'editorial Curial el 1976, amb un pròleg de Josep Massot i Muntaner. L'aportació de B Braunstein —que encara constitueix una eina de treball primordial per als investigadors— esdevingué un treball insòlit a Mallorca, tant per la documentació inèdita que proporcionà, com per la metodologia emprada. La seva influència a l'illa es va fer esperar fins ben entrada la dècada dels anys quaranta, moment en què fou descoberta per Miquel Forteza i Gabriel Cortès, com es dedueix de la lectura dels seus llibres: *Inquisición de Mallorca. Reconciliados y relajados (1488-1691)* (1946) i Gabriel Cortès Cortès a *Historia de los judíos mallorquines y de sus descendientes cristianos*. Aquest darrer treball, segons l'escriptor Antoni Serra, fou redactat a l'inici dels anys quaranta, en unes circumstàncies especials, quan es deia que els xuets serien deportats a camps d'extermini nazis. L'estudi de Cortès, publicat per primera vegada el 1985, és un al·legat filoxueta que, en gran mesura, es nodrí de les idees aportades per Braunstein. La investigadora nord-americana Angela Selke insistí en la teoria de Braunstein en el seu estudi *Los chuetas y la Inquisición (Vida y muerte en el ghetto de Mallorca)* (1972). A partir de la dècada dels anys setanta, s'inicià un boom dels estudis sobre els xuets, a dos nivells ben distints, segons les

perspectives que en donen disciplines com la història, l'antropologia i, fins i tot, la medicina. Els estudis que es podrien dir històrics són els més nombrosos, essent Francesc Riera Montserrat i Llorenç Pérez Martínez els representants més genuïns. El primer és un dels pocs estudiosos que han aconseguit mantenir una línia d'investigació relativa a l'antixuetisme dels s XVIII i XIX. Llorenç Pérez tengué cura de l'edició d'impresos i manuscrits sobre la qüestió xueta com és *Anales judaicos de Mallorca* (1974) i *Reivindicación de los judíos mallorquines (Documentos para su estudio)* (1993). Una altra obra tractà aquesta problemàtica en diverses ocasions, especialment el 1974 a *Judíos y descendientes de judíos conversos de Mallorca*, coordinada per Josep Mascaró Pasarius. Lleonard Muntaner en la seva tesi doctoral (1988) estudià els nivells econòmics assolits pels judaïtzants a *Els xuets de Mallorca, espai, economia i societat a finals del segle XVII*. L'obra de Miquel Segura *Memòria xueta* (1994) suscità polèmica, que fou recollida a través d'articles publicats en diferents diaris illencs. Un altre aspecte que sempre ha interessat els investigadors és el dels casos d'alguns xuets il·lustres, en general escriptors de la Renaixença, com foren Tomàs Aguiló Forteza, Josep Tarongí Cortès, Ramon Picó Campamar, Tomàs i Jeroni Fortesa. En aquests aspectes destaquen les aportacions primerenques de Josep Massot i Muntaner així com les més recents de F Riera Montserrat, Joan Mas Vives, Llorenç Pérez, Margalida

Tomàs i Lleonard Muntaner. Menys nombroses són les aportacions d'antropòlegs i geògrafs, en general poc rigoroses. Tant el llibre de Kenneth Moore *Those of the Streest. The Catholic-Jews of Majorca* (1976 i 1987), com l'obra *El mito triunfante. Estudio antropológico-social de los xuets mallorquines* (1987) d'Eva i Juan Laub, es perden reiterant les dades més conegudes de la història dels conversos i xuets de Mallorca. Dos casos a part entre tota aquesta bibliografia són els de Joan Bestard *Els xuets de Mallorca*, i la tesi doctoral d'Enric Porqueres *Lourde Alliance. Mariage et identité chez les descendants de juifs convertis à Majorque (1435-1750)* (1995). Des de la perspectiva de la psicologia social, hi ha un article d'Eugení Aguiló, *Els xuets i altres qüestions de psicologia social* (1972). Un altre treball proper a la sociologia i ple d'intuïcions dignes de consideració és *Els xuets, avui* (1986), original de l'escriptor Francesc Aguiló Tarongí. Anteriorment, Robert Graves publicà *A Dead Branch on the Tree of Israel* (1965 i 1986). Els xuets també han estat estudiats des de la perspectiva de la medicina. Un grup de metges mallorquins, d'ençà de 1979, han diagnosticat diversos casos de la malaltia anomenada febre mediterrània familiar, que a l'illa només és patida pels xuets. Entre els estudis publicats, destaquen *Fiebre mediterránea familiar* (1979) de J Buades, A Obrador i J Lluís Guasch, *Fiebre mediterránea familiar. Revisión de 15 casos* (1981) original de M. Dalmau, A Alarcón, C Pizà i altres, i *Amiloidosis y fiebre medite-*

↑ Obra de Miquel Forteza sobre el tema xueta

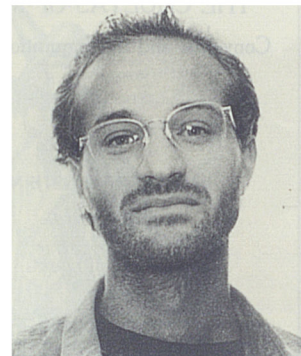
↑ Molí d'en Xuquet (Campanet) (AAAMM)

ránea familiar (1982) de J Buades, A Obrador i R Álvarez. Amb la finalitat de promoure els estudis científics sobre aquest tema, el 1985 un grup d'historiadors crearen el Centre d'Estudis Judaics i Inquisitorials de les Illes Balears —CJIB— del qual fou primer president Llorenç Pérez Martínez. El 1987 es creà a Palma una delegació de l'*Instituto de Relaciones Culturales España-Israel (Balears)* sota la presidència de Jacqueline Tobiass. Entre d'altres activitats, ha organitzat diversos cicles de conferències i, el 1992, el Congrés Internacional Jueus i Conversos de Balears en l'Època del Descobriment d'Amèrica. (LIM)

XUFLERA (*Cyperus esculentus*) Planta herbàcia anual de la família de les ciperàcies. Té els rizones prims, esquamosos, amb tubercles terminals, grossos, grocs i dolços. Les tiges fan de 5 a 8 cm i les fulles, de 2 a 10 mm d'amplada, amb 2-9 bràctees. Les espigues són grogues i la umbel·la té de 4 a 10 radis que poden fer fins a 10 cm. Presenta espiguetes de 5 a 6 mm de llargària i glumes còncaues, no carenades i amb nervis prominents. Floreix ocasionalment de juliol a octubre. Dels tubercles de la varietat *sativus* —xufla—, se'n fan orxates. Antigament es cultivava a zones humides de Campos i sa Pobla. La medicina popu-

lar l'usa com a refrescant, diürètic i per augmentar la llet materna. (GA)

XULLA, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre can Guidet, can Morja i can Puigcerver. (M)

→ Antoni Xumet Rosselló

XUMET ROSSELLÓ, ANTONI (Port de Pollença 1971) Poeta. És autor dels reculls *Adam a l'ombra* (1992) i *Potser el cor* (1994).

XUQUET, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme municipal de Campanet, situat al quilòmetre 39 de la carretera de Palma a Alcúdia. La torre es troba gairebé destruïda i té, al seu costat, restes d'unes cases amb volta de mig canó i portal de mig punt. El conjunt es troba en estat d'abandó. És conegut també com a molí d'en Xisquet. (BRa)

XUSCA, CA NA Propietat rústica del terme de Marratxí, situada a Pòrtol, entre Son Mascarat i cas Garriquer. (M)